

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/363582742>

The purpose of labor law as a modern civilizational value

Article · September 2021

DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-12

CITATIONS

0

1 author:

Viacheslav Hladky

Volodymyr the Great Educational and Scientific Institute of Law

72 PUBLICATIONS 42 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Host Link For The Interest Of Great Works [View project](#)

Certificate of Participation [View project](#)

14.01.2019 р. № 9. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0009201-19#n2>

5. Про Порядок контролю за правильним і цільовим використанням коштів Державного бюджету України, що виділяються на підготовку та проведення виборів Президента України, народних депутатів України : постанова Центральної виборчої комісії від 03.01.2019 р. № 8. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008359-19>;

6. Про Центральну виборчу комісію : Закон України від 30.06.2004 р. № 1932-IV. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#n241>

7. Рекомендация N Rec (2003) 4 Комитета министров Совета Европы государствам-членам "Об общих правилах борьбы с коррупцией при финансировании политических партий и избирательных кампаний" – База даних законодавства України / ВР України. – URL: // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_867#Text.

УДК 349.232

DOI: 10.32751/2617-5967-2021-03-12

Гладкий В.В.,

аспірант Навчально-наукового інституту права
імені князя Володимира Великого МАУП

МЕТА ТРУДОВОГО ПРАВА ЯК СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ЦІННОСТІ

У статті уточняється мета трудового права, як сучасної цивілізаційної цінності крізь призму поточних процесів розвитку та регресу реформ законодавства про працю. Автором з'ясовується відносність цивілізаційної цінності трудового права залежно від різних історичних епох та від різних національних правових систем (в рамках одного історичного періоду). На підставі визначення загальної юридичної сутності мети, а також загальнотеоретичної сутності трудового права автором окреслюється широкий та вузький контексти тлумачення мети трудового права, як цивілізаційної цінності. У висновках до статті узагальнюються результати дослідження.

Ключові слова: економічна безпека, мета права, організаційна безпека, правове регулювання, соціальна безпека, трудове право, цивілізаційна цінність.

The article clarifies the purpose of labor law as a modern civilizational value through the prism of the current processes of development and regression of labor law reforms. The author finds out the relativity of the civilizational value of labor law depending on different historical epochs and depending on the various national legal systems in which it exists (within the same historical period). Based on the definition of the general legal essence of the goal, as well as the general theoretical essence of labor law, the author outlines the broad and narrow contexts of interpretation of the purpose of labor law as a civilizational value. The conclusions of the article summarize the results of the study.

Keywords: civilizational value, economic security, labor law, legal regulation, organizational security, purpose of law, social security.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день в Україні та в низці інших держав світу спостерігаються стрімкі тенденції до десоціалізації сфери праці [1], що сформувались на тлі тривалої трансформації ринкової економіки крізь призму ідеології меркантицентризму [2]. Результатом цього стає поступове перетворення трудового права у право ринку праці [3, с. 278–279], зниження рівня антикорупційної безпеки людини, суспільства та держави, а також збільшення обсягу соціальних ризиків, які сприяють розширенню та поглибленню обсягу андеркласу. Значимість цієї проблеми обумовлена тим фактом, що трудове право, на думку переважної більшості українських і зарубіжних юристів-трудовиків [див., напр.: 4, с. 287; 5; 6, с. 338; 7, с. 36] узгоджено тлумачиться в якості галузі права, яка має беззаперечний прогресивний гуманістичний характер. Відповідне розуміння трудового права дозволяє осмислювати цю галузь права в якості особливої цивілізаційної цінності, на що прямо вказують українські юристи-трудовики [див., напр.: 8, с. 138–140; 9, с. 74–75; 10, с. 122]. При цьому в умовах амбівалентних процесів розвитку та регресу соціально-ціннісної складової трудового права актуалізується потреба уточнення сучасної цінності трудового права, що можливо встановити шляхом визначення поточної мети цієї галузі права.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Хоча на сьогоднішній день вченими ще комплексно не досліджувалась мета трудового права, як сучасної цивілізаційної цінності, слід зазначити, що багатьма вченими вже фрагментарно окреслювалась сутність цієї галузі права, серед яких: Г. М. Апшай [11, с. 28], Н. Д. Гетьманцева [12, с. 53], Л. В. Могілевський [9, с. 75], О. Т. Панасюк [13], Є. Ю. Подорожній [14, с. 148] та ін. юристи-трудовики. Усе це засвідчує не лише потребу, але й теоретико-практичну можливість формування цілісної актуальної наукової думки про мету трудового права, як сучасної цивілізаційної цінності.

Відтак, **метою** цієї наукової статті є уточнення мети трудового права, як сучасної цивілізаційної цінності. Зазначене досягатиметься шляхом виконання таких дослідницьких завдань: 1) з'ясувати відносність цивілізаційної цінності трудового права залежно від різних історичних епох та від різних національних правових систем (в рамках одного історичного періоду); 2) уточнити юридичну сутність мети; 3) окреслити широкий та вузький контексти тлумачення мети трудового права, як цивілізаційної цінності; 4) узагальнити результати дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трудове право беззаперечно є особливою цивілізаційною цінністю, проте, слід мати на увазі, що цивілізаційна якість (рівень) людиноцентристської сутності цієї галузі права є неоднаковою:

1) *у різних історичних епохах.* Наприклад, якщо трудове законодавство Української РСР 80-х рр. ХХ ст. було більш гуманним у порівнянні із законодавством про працю УРСР 30–40-х рр. ХХ ст., то пострадянське українське трудове законодавство є більш гуманним за радянське законодавство про працю й щоразу переглядається у тій чи іншій частині з метою поглиблення впливу гуманістичних ідей на трудові положення. Тобто, рівень гуманізації трудового права у 1978 р., хоча й був суттєво вищим за рівень гуманізації трудового права СРСР періоду «трудовах армій», слід мати на увазі, що сьогоднішній рівень гуманістичного правового світогляду вимагає більшого рівня гуманізації трудового права, не обмежуючись вищністю людини за предмети і процеси праці (вказане взагалі сьогодні є беззаперечною істиною – *трудоправовою аксіомою*);

2) *у межах однієї історичної епохи в різних державах.* З викладеного вище аргументу випливає, що називати нецивілізованими попередні етапи розвитку трудового права несправедливо (крім випадків, коли спостерігалась деградація трудового права), адже вони

відповідали тому історико обумовленому рівню цивілізації, за якого існували тогочасні людина, суспільство та держава. Так, ми можемо стверджувати, що на сьогоднішній день українське трудове право є більш гуманним за діюче трудове право Кореїської Народно-Демократичної Республіки, Ісламської Республіки Мавританія або ж, приміром, Республіки Індія, адже: а) в цих державах (принаймні для законодавців, урядовців) завдяки процесам глобалізації добре відомо про ключові на сьогодні стандарти праці, про мінімальний рівень соціальної безпеки тощо; б) «незважаючи на те, що сучасне трудове право ґрунтується на ідеї гуманізму навіть не в соціальних державах, саме в усіх соціальних державах гуманістичний характер цієї галузі права виводиться у ціннісний абсолют» [3, с. 278]. В аналогічному контексті можна оцінювати також й цивілізованість трудового права попередніх поколінь: коли для певного регіону відомими є позитивна практика реформування трудового законодавства в окремих державах, однак, інші держави регіону відмовляються спробувати використати такий позитивний досвід, то відповідні держави не можуть вважатись такими, в яких наявним на той час було трудове право, що вважається цивілізаційною цінністю того часу.

Що ж стосується сучасності, то найбільш цивілізованої форми трудове право набуває лише в соціальних державах, в яких заходами трудового права створено ефективний режим соціальної безпеки працівника (щонайперше це Данія, Норвегія, Швеція та Чехія). У решті ж держав Європи прогресивність трудового права об'єктивуються бік о бік з його регресом. З огляду на це уточнюючи цивілізаційну сутність сучасного трудового права необхідно переосмислити мету цієї галузі права. Між тим, в загальному юридичному сенсі *мета* є очікуваним і формально описаним юридично значимим орієнтиром у вигляді досягнення протягом визначеного періоду часу бажаного правового стану (чи статусу) предметів, об'єктів (чи суб'єктів) шляхом здійснення певних дій (утримання від вчинення певних дій), якими використовуються конкретні інструменти, якими формуються умови для досягнення відповідного стану (статусу). Соціально-правове значення мети в площині права обумовлене тим фактом, що мета існування, функціонування (здійснення) будь-якого суб'єкту (предмету, процесу), як вже нами зазначалось [15, с. 63], визначає динамічну об'єктивацію цього суб'єкту (предмету, процесу) в практичній дійсності, зводячи її до певної логічної форми, розумність і раціональність якої обумовлюється достатньою адекватністю відповідної мети, а більш точно – розумністю та раціональністю того, хто визначає цю мету (вказане впливає з того, що абстрактна (модельна) чи конкретна мета всього, що регулюється правом, визначається суб'єктами права). Іншими словами, в контексті дослідження трудового права, а особливо – його динамічного прояву слід мати на увазі, що об'єктивацію трудового права доцільно розуміти в якості фактичного вияву функціональної властивості її інститутів – здатності конструктивним чином впливати на суспільні відносини (їх учасників) у сфері праці та зайнятості на певних підставах та за певних умов. Не викликає зауважень, що така об'єктивація трудового права підпорядкована конкретній меті, адже будь-який вияв галузі права, не підпорядкований певній меті, не може вважатись конструктивним, визначеним та керованим, а отже – здатний становити собою потенційну загрозу для життя і здоров'я людини, знижувати рівень соціальної безпеки людини, суспільства та держави (отже, й національної безпеки, антикорупційної безпеки, що є особливо актуальними проблемами для України та інших держав Східної Європи). Крім того, слід зробити таке застереження: діяльність, яка не досягає своєї мети, оскільки в дійсності не спрямована на її досягнення, не є діяльністю з досягнення задекларованої мети (якщо трудове законодавство держави формується та реалізується привносячи у практичну дійсність дисгармонію світу праці, то в такому разі декларування мети трудового права є

маніпулятивним, спрямованим на маскування мети, що суперечить трудовому праву, як цивілізаційній цінності).

При цьому слід зазначити, що нашими сучасниками переважно формулюються близькі підходи до розуміння мети трудового права. Наприклад, український вчений О. Т. Панасюк вважає, що саме поняття «мета трудового права» може визначатись на основі більш загального поняття «правова мета», а, відтак, метою трудового права є «ідеально визначений стан трудових відносин та процесу їх правового регулювання» [13, с. 191], що є закономірним, адже трудове право – це «регулятор суспільних відносин, що виникають в процесі реалізації загальнолюдського конституційного права на працю» [16, с. 315]. Аналогічну позицію займає також Л. В. Могилевський, вказуючи на те, що «головною, кінцевою метою трудового права, як структурної ланки національної системи права, є встановлення найбільш доцільного та корисного юридичного режиму взаємовідносин найманих працівників та роботодавців. Висока ступінь гармонізації їх стосунків із питань використання праці сприятиме консолідації суспільства та підвищенню рівня добробуту як окремих людей, такі суспільства та держави в цілому» [9, с. 74–75]. Поряд із тим, на думку провідного юриста-трудолика В. І. Щербини, котрий розглядає мету трудового права в межах комплексного підходу, відповідна мета охоплює наступні дві складові: 1) суспільну складову, котра «полягає в консолідації суспільства через об'єднання зусиль працівників, роботодавців і державної влади, їх згуртування задля досягнення високого рівня добробуту громадян»; 2) власне юридичну складову, яка виявляється у «впорядкуванні нормами права суспільних відносин, що виникають із приводу застосування здатності людини до праці, а також відносин, безпосередньо пов'язаних з трудовими» [17, с. 8].

Отже, можемо дійти висновку, що *сучасне трудове право* постає в якості цілісної системи правил і стандартів, якими передбачаються, з одного боку, соціальна вищість людини над процесами праці, виробництва, результатами виробництва і прибутком роботодавця, а, з іншого – режимна гармонізація взаємовідносин суб'єктів трудового права у т. зв. «світі праці», яка виявляється, зокрема, в: захисті найбільш вразливих категорій трудящих; унеможливленні дискримінації у сфері праці; недопущенні несправедливої експлуатації працівників; забороні інших форм і способів дегуманізації суб'єктів цієї галузі права.

В окресленому сенсі *мета трудового права у загальному (широкому) контексті* може бути зведена до створення передумов і умов виникнення, перебігу та припинення трудових відносин, за яких будуть справедливо збалансовані права та законні інтереси найманого працівника, трудового колективу, роботодавця, суспільства та держави.

У *вузькому контексті мета трудового права* може тлумачитись у вигляді створення усіх необхідних загальносоціальних і правових умов для: 1) *забезпечення належного рівня соціальної безпеки найманих працівників* за рахунок: а) впровадження комплексу стандартів: свободи праці; гідної праці, враховуючи також працю в умовах антикорупційної безпеки; гармонійної стабільності трудових правовідносин тощо; б) пошуку резервів для збільшення рівня (відповідно до розвитку гуманістичного правового світогляду, рівня цивілізованості суспільства) та якісної глибини соціальної безпеки працівників загалом та окремих категорій працівників (осіб з інвалідністю, молоді, жінок) і спеціальних груп працівників (наприклад, професійних публічних службовців, працівників-мігрантів), зокрема; 2) *забезпечення належного рівня організаційно-економічної безпеки роботодавця без шкоди для мінімального рівня соціальної безпеки працівника* (не нижче рівня встановленого законодавством та того рівня, враховуючи який, погодився працювати працівник, укладаючи трудовий договір), що відображається на стані його організаційної

спроможності, платоспроможності та, таким чином, економічній спроможності виконувати увесь комплекс обов'язків роботодавця.

Виходячи із вузького та широкого контексту розуміння трудового права можемо дійти висновку, що на сьогоднішній день трудове право постає в якості галузі права, яке є фундаментом національної безпеки та всіх її практичних виявів (зокрема, антикорупційної безпеки). Це обумовлене тим фактом, що трудове право спрямоване на створення умов, за яких працівник, будучи захищеним від соціальних ризиків, продуктивно, добросовісно та добросовісно працюючи, організовано, компетентно матеріалізує цілі, які формуються у площинах функціонування держави, перебігу ринкових відносин тощо. Таким чином, можемо дійти висновку, що окреслені рамки вузького та широкого контексту осмислення мети трудового права можуть бути суттєво розширені в процесі усвідомлення масштабу цивілізаційно-ціннісної ролі трудового права в житті людини, буття суспільства та функціонування держави. У межах такої ролі трудового права окреслюються *низка похідних від мети цієї галузі права цілей*, серед іншого:

1) запобігання корупції. Оскільки трудове право спрямоване на створення умов повної та продуктивної праці, то закономірним чином ним передбачаються певні антикорупційні норми, які попереджають виникнення корупції (наприклад, непотизму в приватному та публічному секторі [18; 19]), яка завжди так чи інакше знаходить вияв у сфері, що регулюється трудовим законодавством і трудовими нормами адміністративного законодавства, будучи однією з найбільших проблем розвитку України в якості правової, демократичної та соціальної держави [див., напр.: 20–23];

2) сприяння самостійності суддів та незалежності системи правосуддя. На відповідний ефект вияву мети сучасного трудового права звертає увагу видатний український юрист-трудолик М. І. Іншин, розглядаючи соціально-правове значення трудових і соціальних прав суддів. Так, академік НАПрН України констатує, що відповідні права суддів, а так само й якість їх забезпечення «окреслюють рівень цивілізованості суспільства. Саме тому держава, котра бажає бути правовою, демократичною та соціальною, а також має євроінтеграційні прагнення, повинна повсякчас створювати умови для належного рівня соціальної безпеки суддів» [24, с. 541]. Іншими словами, у тому разі, якщо в державі будуть створені всі необхідні умови для соціальної безпеки суддів (вони прямо чи опосередковано передбачені у трудовому законодавстві та в трудових нормах адміністративного законодавства), такі працівники стануть спроможними в належному вигляді виконувати свої функції у сфері правосуддя (будуть самостійними і незалежними від об'єктивних політичних, економічних, культурних та інших факторів, які на них можуть впливати та від цілеспрямованих факторів, спрямованих на вплив на суддів з метою спотворення правосуддя [див., напр.: 25]), об'єктивуючи таким чином реалізацію державою функції правосуддя, яка є підґрунтям для того, щоби держава могла розвиватись в якості соціальної, правової та демократичної держави.

Висновки. Мета трудового права дозволяє тлумачити цю галузь права в якості цивілізаційної цінності, що уможливорює створення особливого правового режиму, котрим повсюдно (також завдяки процесам глобалізації) забезпечується належний рівень: 1) соціальної безпеки працівника (трудового колективу, підприємства, (установи, організації), суспільства, держави); 2) організаційно-економічної безпеки роботодавця. У відповідному контексті трудове право привносить конструктивізм у сферу праці та зайнятості, сприяє підвищенню відповідальної (респонсивної) взаємодії суб'єктів трудового права, адже задовольняє потребу суб'єктів права у побудові зрілого, респонсивного та некорумпованого суспільства, що є можливим у координатах зрілої

(неінфантильної) системи ідей, окресленої в якості соціально-відповідального конструктивізму. Постаючи в якості соціально-правового явища, що формується на основі соціально-відповідального конструктивізму, трудове право сприяє: 1) формуванню належної правосвідомості та правової культури суб'єктів ринку праці; 2) гармонійному збалансуванню законних (також природніх) інтересів працездатної людини (її близьких родичів), трудового колективу, роботодавця, суспільства та держави; 3) повній та продуктивній зайнятості й зниженню бідності в суспільстві тощо. Важливим також є й те, що в зрілому суспільстві трудове право опосередковано спрямоване на вирішення низки соціально-правових, економічних, політичних та інших проблем, які (так чи інакше) об'єктивуються у сфері праці та можуть бути вирішені чи мінімізовані в своєму негативному вияві засобами трудового права, зокрема, проблеми: незалежності і самостійності суддів (незалежність судової влади загалом); запобігання корупції; соціалізації десоціалізованих працездатних осіб (осіб з інвалідністю, осіб, які відбувають чи вже відбули покарання) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гладкий В. В. Застережливі зауваження щодо процесу десоціалізації у світі праці. *Scientific discoveries: projects, strategies and development* : Proceedings of the Internat. Scient. and Pract. Conf. (Edinburgh, 25th October, 2019). Edinburgh : ESP, 2019. Vol. 3. P. 38–44.
2. Гладкий В. В. Колапс трудових прав працівників у призмі ідеї меркантицентризму в постіндустріальному суспільстві. Захист демократичних цінностей і дотримання прав людини в Україні : матеріали Всеукр. правнич. диспуту (м. Кривий Ріг, 13 грудня 2017 р.). Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2017. С. 71–76. doi:10.5281/zenodo.1163549.
3. Пузанова В. В. Вияв гуманізму у випадках припинення трудових правовідносин. *Сучасні тенденції розбудови правової держави в Україні та світі* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 19 квітня 2018 р.). Житомир : ЖНАЕУ, 2018. С. 278–280.
4. Гетьманцева Н. Д. Наступність і новизна в сучасному трудовому праві. *Антропосоціокультурна природа права*: матеріали наук. конф. (м. Чернівці, 25–27 травня 2016 р.). Чернівці : ЧНУ, 2016. С. 286–289.
5. Данилов М. О. Процес зародження та розвитку гуманістичного правового світогляду. *Соціальне право*. 2020. № 4. С. 49–54. doi:10.37440/soclaw.2020.04.09.
6. Козіна М. В. Пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання праці спортсменів. *Митна справа*. 2013. № 6 (90). Кн. 2. С. 338–343.
7. Maciejewski S. Godna praca jako realizacja zasady godności człowieka (osoby ludzkiej). *Człowiek – Społeczeństwo – Gospodarka* / М.А. Paszkowicz, А. Hrynenko, В. Pietrulewicz (ed.). Zielona Góra : РТР, 2017. S. 35–42.
8. Коваленко О. О. Аксіологічні аспекти свободи волі сторін трудового договору. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 4. С. 138–140.
9. Могилевський Л. В. Місце трудового права у системі національного права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 2 (8). С. 72–75.
10. Огородник О. О. Гуманістичний характер трудового права. *Протиправна поведінка: погляд крізь призму юридичної науки*: матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Ніжин, 24 лютого 2012 р.). Ніжин: ПП Лисенко, 2012. С. 105–109.
11. Апшай Г. М. Захист права на працю. *Актуальні проблеми правового регулювання в Україні та країнах ближнього зарубіжжя* : матеріали VI міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23 грудня 2016 р.). Львів : Растр-7, 2016. С. 26–28.

12. Гетьманцева Н. Д., Митрицька Г. Г. Забезпечення рівності прав та можливостей при реалізації людиною своєї здатності до праці. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 49–56. doi:10.32849/2663-5313/2021.5.09.
13. Панасюк О. Т. Мета трудового права як вияв його телеологічного аспекту. *Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5–6 жовтня 2012 р.) / за ред. В. В. Жернакова. Харків : Право, 2012. С. 189–192.
14. Подорожній Є. Ю. Соціальне призначення інституту юридичної відповідальності в трудовому праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2014. № 11, Т. 1. С. 148–150.
15. Гладкий В. В. Ознаки правового механізму забезпечення антикорупційної безпеки. *Сучасні погляди на реформування законодавства* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Полтава, 25–26 жовтня 2019 р.). Херсон : Гельветика, 2019. С. 62–66.
16. Грюк В. В. Інституалізація індивідуального і колективного елементів в системі трудового права України на етапі його реформування. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 313–320.
17. Щербина В. І. Функції трудового права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2009. 32 с.
18. Гладкий В. В. Заборона непотизму в Україні. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7 грудня 2018 р.). Київ : НАВС, 2018. Ч. 2. С. 335–338.
19. Гладкий В. В. Концептуалізація попередження та протидії непотифічній практиці в Україні. *Юридична Україна*. 2019. № 1–2. С. 72–75.
20. Гладкий В. В. Базові інтерпретаційні гіпотези концепту корупції. *Актуальні наукові дослідження в сучасному світі*. 2018. Вып. 7 (39), Ч. 3. С. 58–65.
21. Гладкий В. В., Заросило В. О. Хабарництво як базисна форма прояву корупції. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 16. С. 116–132.
22. Hladky V. V. The Manifestation of Corruption in Eastern Europe. *Path of Science*. 2018. Vol. 4, No 1 (30). P. 4001–4012. doi:10.22178/pos.30–5.
23. Hladky V. V. Criminometric Analysis of Corruption Permissiveness and Conditions of Pricing in Corrupt Services. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2019. Vol. 26, Iss. 2. P. 22–34. doi:10.31359/1993-0909-2019-26-2-22.
24. Іншин М. І. Забезпечення соціальних прав суддів як передумова їх соціальної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 2 (104). С. 535-543. doi:10.32844/2222-5374-2020-104-2.60.
25. Пузанова В. В., Гладкий В. В. Забезпечення психічного здоров'я суддів з метою поліпшення якості здійснення правосуддя. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 23–30 квітня 2018 р.). Хмельницький: ХУУП, 2018. С. 94–97.